

ארבעה מקרים של מרחבים מופרדים¹

שריף חמאדה

עמית במחלקה לסנגור בינלאומי ופיתוח זכויות אדם בעדאלה

הנא חמדאן

מתכנתת ערים ואזורים במרכז עדאלה

סוהאד בישארה

עו"ד במרכז עדאלה

של ביתו. אמנם, משפחת סוואעד קנתה עוד ב-1919 את האדמה שעליה ממוקם כיום ביתו של עאדל והתיישבה במקום זמן כעבור קצר, אולם הקמת היישוב היהודי כמון בשנות השמונים והתשעים סיכלה את ניסיונות המשפחה לבנות על אדמתה.

שורשי המשפחה

היישוב הקהילתי המגודר כמון, שאוכלוסייתו מונה 500 אנשים, מקיף את אדמות משפחת סוואעד, ולמעשה משרטט סביבן מעגל של וילות משפחתיות שנבנו בסגנון הפרברים האמריקניים. משפחת סוואעד – משפחה בדווית פלסטינית – היא בבחינת אֶנומליה ערבית במרכזו של יישוב יהודי ציוני.

עאדל מאמין שהוועדה המקומית סירבה להעניק לו אישור בנייה כדי לגרום לו ולמשפחתו לעזוב את המקום, במטרה ליצור התיישבות יהודית בלעדית. לדבריו, שר הבינוי והשיכון עודד אותו באופן פעיל לעבור לכמאנה, כפר פלסטיני הממוקם במורד הגבעה, על ידי כך שהציע לו תמריצים כספיים.

נראה כי שלוש תוכניות מתאר שהותוו לכמון מאששות את טענותיו של עאדל. תוכנית המתאר הראשונה, שאושרה ב-1984, התעלמה מנוכחותה של חלקת האדמה של משפחת סוואעד בתוך האזור שייעדה למגורים. אולם כפי שהוכח, היתה זו גישה שאי אפשר להחזיק בה לאורך זמן.

מקרה 1: בית לבני משפחת סוואעד

עאדל סוואעד נאלץ להתמודד עם מכשול אחר מכשול במסעו להגשמת החלום הפשוט של בניית בית על אדמת משפחתו בכמון.

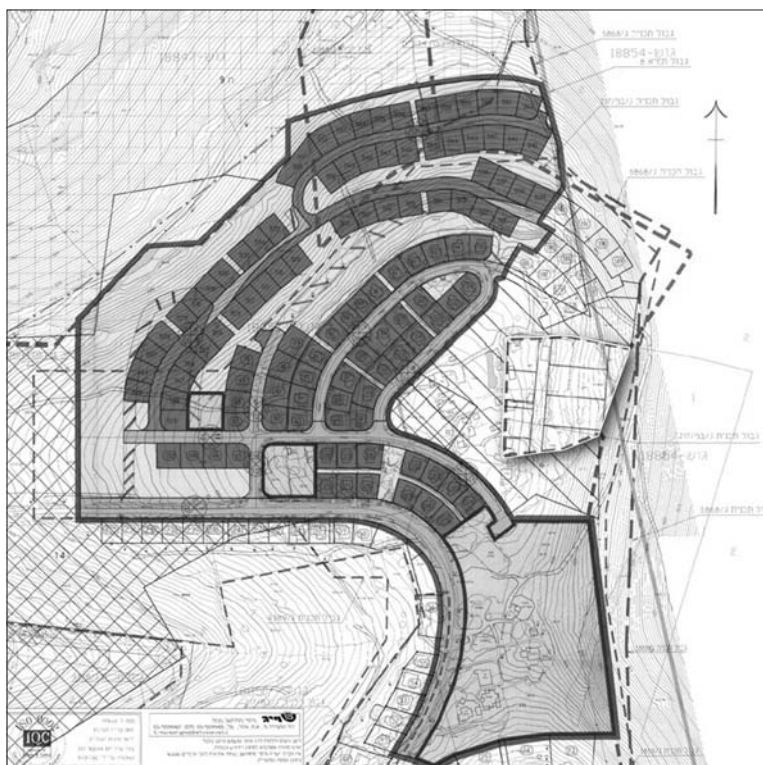
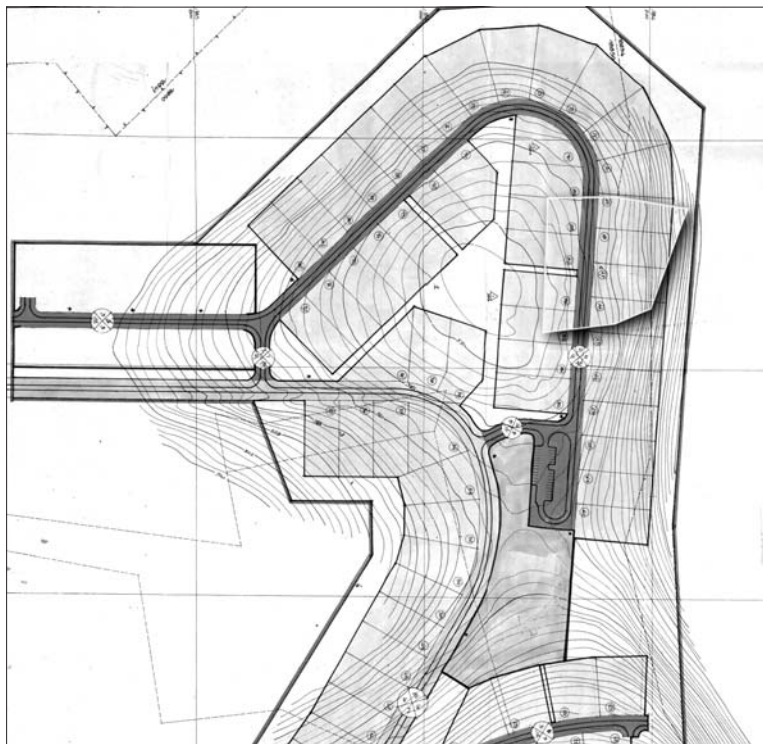
מביתו של עאדל סוואעד בכמון שבצפון ישראל נשקף נוף גבעות מרהיב, שיזמי נדל"ן רבים יכולים רק לחלום עליו. ביום בהיר, העמק שלפניו חושף לא רק את הכינרת, אלא גם את רמת הגולן. זהו מחזה מעורר השתאות, ועאדל אינו נכון לוותר עליו בלי מאבק.

מאז שנת 2000 נלחם עאדל, בדווי פלסטיני אזרחי ישראל, בצו בית משפט להריסת בית משפחתו. את הבקשה לצו הגישה הוועדה המקומית לתכנון ובנייה משגב (להלן: הוועדה המקומית). הוועדה המקומית טוענת כי עאדל בנה את ביתו באופן "בלתי חוקי", משום שלא הצליח להשיג היתר בנייה על אדמת משפחתו. לאחר שנישא לעיטאף ב-1997, הגיש עאדל בקשה להיתר בנייה. ב-1998, משלא הצליח לקבל תגובה מן הוועדה המקומית, החליט לפעול ולבנות בית זמני. ב-1999 הוגש נגדו כתב אישום בגין בניית בית ללא אישור. היה עליו לחכות עד אוגוסט 2004 להחלטת הוועדה המקומית אם להעניק לו רישיון לבניית בית קבוע. בסופו של דבר החליטה הוועדה המקומית לדחות את בקשתו.

הקושי לקבל היתר לבנייה על ראש הגבעה המסוימת הזו נובע מהמיקום המשונה לכאורה

תצלום אוויר של בתי היישוב כמון המקיפים את חלקת האדמה של משפחת סוואעד

בידוד מתוכנן: הגברת ניתוק חלקת האדמה של משפחת סוואעד מהסביבה התכנונית

פעילה מאוד בקבוצות הנשים המקומיות, אומר עאדל, ומצביע בגאווה על עבודת אומנות ממסוגרת של אשתו, התלויה בסלון ביתם. שכן אחד אף הציע לחבר את ביתו של עאדל למערכת החשמל שלו, לאחר שהרשויות סירבו לאפשר לעאדל לחבר את ביתו למערכת החשמל המשרתת את הקהילה היהודית. אולם כשהביא עאדל גנרטור שיספק חשמל לביתו, החלו כמה מתושבי כמון להתלונן על הרעש שמשמיע הגנרטור. הדבר משך את תשומת לבה של המועצה האזורית משגב, שהציעה שעאדל יבנה חדר מיוחד ויאחסן בו את הגנרטור, כדי להפחית את הרעש. עאדל השיב שאם יבנה חדר, מן הראוי שיאפשרו לו לחיות בו, ולבסוף הוענקה לו הרשות לחבר את ביתו לרשת החשמל.

נשאר אופטימי

בעקבות התערבותו המשפטית של ארגון עדאלה ביולי 2003, השיג עאדל הסכמה שביתו הזמני לא ייהרס כל עוד לא החליטה הוועדה המקומית אם להעניק לו רישיון בנייה. ההסכם קבע גם שאם תחליט הוועדה המקומית לדחות את בקשתו של עאדל להיתר ותורה על הריסת ביתו, יהיה עליה להודיע לו על כך שלושים יום מראש, כדי לאפשר לו להגיש ערעור.

באוגוסט 2004 דחתה הוועדה המקומית את בקשתו של עאדל, והמליצה שהוא יחזור חלקת אדמה בכפר הערבי הסמוך כמאנה, או שיחליף את חלקת האדמה שלו באדמה בכמאנה, בתיאום עם מנהל מקרקעי ישראל. הוועדה ביססה את החלטתה בין היתר על הטענה שהיא "לא יכולה להתעלם גם מבעיות חברתיות אשר יוצרים מגורים של אוכלוסיות שונות במסגרת יישוב קהילתי קטן כמו כמון וגם מהבחינה הזו עדיפה האופציה של מגורים [של משפחת סוואעד] בכמאנה".

הן מינהל מקרקעי ישראל והן הוועד המקומי בכמון אימצו את עמדתה של הוועדה המקומית,

משהבינו רשויות הקרקע והתכנון שמשפחת סוואעד לא תפנה מרצון מקום לווילות יהודיות חדשות, הן החלו ליישם אסטרטגיה שונה.

בידוד מתוכנן

תוכנית האב שאושרה ב-1995, ותוכנית האב שהופקדה בוועדה המחוזית לתכנון ולבנייה מחוז צפון במרס 2005, מדגימות כי הוועדה המקומית, המועצה האזורית משגב והוועד המקומי של כמון מגבירים את מאמציהם לבודד את הרכוש של משפחת סוואעד מהתשתית המקיפה אותו. אסטרטגיה זו יצרה קושי כפול לעאדל ולמשפחתו. מצד אחד, נאמר לעאדל שלא הוענק לו רישיון לבנות על אדמתו משום שחסרה לה התשתית הנדרשת. מצד אחר, התוכניות הבהירו היטב את כוונת הרשויות להבטיח ולהגביר את בידוד החלקה של משפחת סוואעד מן התשתית שסביבה. המסקנה ברורה: היתר לבנות על החלקה של משפחת סוואעד יינתן רק כאשר הבעלות תועבר לידי המדינה, היינו כשמשפחת סוואעד תעזוב את המקום.

אולם עאדל חש קשר עמוק לאדמת משפחתו, והוא נחוש בדעתו שלא יזיז אותה. אביו בן השמונים נולד על אדמה זו, וסבו אף חי באזור. מאז סוף התקופה העותמאנית וראשית המנדט הבריטי, כך הוא אומר, שמרה משפחתו על נוכחותה באזור.

עוינות וידידותיות

הקשר ההיסטורי של משפחת סוואעד לאדמתה אינו מרשים את רוב תושביה היהודים של כמון. לדברי עאדל, המשפחה מקיימת יחסים מעורבים עם שכניה. חלקם מתלוננים ומספרים שהחליטו לעבור לכמון רק לאחר שהסוכנות היהודית הבטיחה להם כי המשפחה הערבית המתגוררת בקרבם תועבר למקום אחר. אולם לצד העוינות, פגשה משפחת סוואעד גם בידידותיות. עיטאף

גוף, בעל כתפיים רחבות וצוואר עבה – אכן נראה כלוחם, כפי שמציע שם משפחתו בערבית, אך הקרב שלו נושא אופי משפטי ולא גופני. מאז יולי 2003 מנסה עארף לתקוף את החוקיות של הקמת חומת בטון גבוהה בין המושב היהודי ניר צבי ובין שכונת המגורים הפלסטינית שניר באל-לד, שבה הוא מתגורר.

כמו חומת ההפרדה הנבנית בימים אלה בשטחים שנכבשו ב-1967 – חומה שהתקבלה בגינוי בינלאומי – גם חומת ההפרדה של אל-לד מוקמת לכאורה בשל צרכים "ביטחוניים". ישראלים יהודים המתגוררים בניר צבי מתלוננים כי מכורים לסמים מאל-לד נכנסים אל המושב ופורצים אל בתיהם, כדי לממן את הסמים. אבל לדברי עארף, טיעון זה אינו כן. "הם אומרים שיש להם זכות לבנות חומה סביב המושב, אבל היא מקיפה אותנו, לא אותם", הוא מסביר. "הם טוענים שהגנבים באים מהצד הזה. זה שקר גדול. אם תלכו למושב, אין שם גדרות מסביב לבתים. הם היו יכולים לבנות גדרות סביב הבתים שלהם, אם היו חוששים מגנבים".

אי חוקיות בלתי נמנעת

הקהילה הפלסטינית האינתנה של שכונת שניר, המונה כ-3,000 תושבים, רגילה לאפיון הקולקטיבי שלה כקהילה של עבריינים. מאחר שאין לשכונה תוכנית מתאר סופית, כל הבתים בה נבנו בלי היתר בנייה, ולכן המדינה רואה בהם בתים בלתי חוקיים. אנשי מושב ניר צבי, שהוקם בשנות החמישים בידי יהודים מארגנטינה, מעוניינים בהכללת החומה, שאורכה 1.6 קילומטרים, בתוכנית המתאר של האזור, המתוכננת בימים אלה. אולם תושבי שניר דוחים את הרעיון ומבקשים לנקוט פעולה משפטית נגד בניית החומה. לשם כך הם פנו לסיוע מהקליניקה המשפטית של אוניברסיטת תל אביב. בהדרכת הקליניקה עתרו עארף ותושבים אחרים לבתי המשפט והגישו התנגדויות לוועדות התכנון

המתנגדת לבקשתה של משפחת סוואעד להיתר בנייה. בספטמבר 2004 פנה ארגון עדאלה לוועדת הערר בוועדה המחוזית לתכנון ובנייה, מחוז צפון, ועירער על החלטת הוועדה המקומית. בפברואר 2005 הגישה הוועדה המקומית שני כתבי אישום נגד עאדל סוואעד: על אי ציות לצו ההריסה ועל בניית חדר אמבטיה בלי היתר.

למרות זאת, ביוני 2005 התקבלו בשורות טובות בבית משפחת סוואעד: אחרי שבע שנים של מאבקים משפטיים וביורוקרטיים החליטה ועדת הערר המחוזית לקבל את הערר של משפחת סוואעד, ולהעניק לה היתר לבנות בית על קרקע שבבעלותם ביישוב כמון. קבלת הערר על ידי הוועדה כפופה לכמה תנאים, שהעוררים פועלים לקיימם.

כאשר יתמלאו תנאים אלה, תהיה ההחלטה בבחינת תגמול למשפחת סוואעד על הגישה היציבה שנקטה בשנים הקשות שעברו עליה. למרות המכשולים הרבים שניצבו בדרכו, עאדל סוואעד שמר על אופטימיות בנוגע לסיכויי מאבקו להישאר על האדמה השייכת למשפחתו. "נוכחותי כאן מוכיחה את האופטימיות שלי ביחס למקרה שלי", הוא אומר. כאשר עאדל נשאל לתחושתו בנוגע להתקדמות המאבק, הוא מדגיש: "גם אם אצליח רק לשמור על הבית הזמני הזה ולחיות בו, זה יהיה הישג".

מקרה 2: עוד חומת הפרדה

חומת הפרדה בלוד: לכאורה אמצעי ביטחון, למעשה הדהוד של החומה המתפתלת בשטח הגדה המערבית הכבושה, שעוררה גינוי נרחב. החומה בלוד מדגישה את הבעייתיות של גזענות ממוסדת.

"אנחנו בעיצומו של מאבק", אומר עארף מוחארב, חבר מועצת העיר אל-לד (הידועה גם בשמה העברי, לוד) שבמרכז ישראל. עארף – איש כבד

השכונה הפלסטינית שניר באל-לד

חומת הפרדה בין השכונה הפלסטינית שניר באל-לד ובין המושב היהודי ניר צבי

במקרה של אל-לד הממשלה מוכנה לשלם את החשבון. ביולי 2002 החליטה הממשלה בראשות אריאל שרון לבקש ממשרד התחבורה וממשרד הבינוי והשיכון לממן במשותף בנייה של "קיר אקוסטי", כלשונם, בין שניר לניר צבי. הממשלה ביקשה משני המשרדים יחד להקציב לפרויקט שלושה מיליון ש"ח.

עארף מאמין שלבניית החומה אין ולא כלום עם שיקולי אסתטיקה של השמיעה. "הסיבה היא גזענות", הוא אומר בפשטות. "הגזענות נפוצה מאוד במדינה הזאת. תושבי המושב לא רוצים לראות ערבים".

מקרה 3: הדרך לשום מקום

כאילו החיים לצד דרכים מדבריות ראשיות, כבתים מאולתרים חסרי כל שירותים בסיסיים, לא היו גרועים מספיק, כעת ניצבים תושבי הכפרים הברדווים הפלסטיניים עתיר ואום אל-חיראן בפני הגירוש השני שנכפה עליהם בחמישים השנים האחרונות.

אם תסעו לאורך הדרכים המדבריות הראשיות באזור ביר אל-סבע (באר שבע) בדרום ישראל, לא יחלוף זמן רב עד שתבחינו באשכולות הבתים הארעיים, הממוקמים לצד הדרך. הכפרים הברדווים האלה אינם מוכרים על ידי מדינת ישראל, ולכן אין להם כל מעמד רשמי. הם אינם חלק מהתכנון הרשמי של המדינה וממפות ממשלתיות; הם מקבלים מעט, אם בכלל, שירותים ציבוריים כגון חשמל, מים, קווי טלפון, חינוך ובריאות. במדבר אל-נקב (הנגב) ישנם בסך כל כארבעים כפרים לא מוכרים.

הכפרים התאומים עתיר ואום אל-חיראן, הממוקמים כשלושים קילומטרים מהעיר ביר אל-סבע, הם דוגמאות מצוינות לתנאי החיים בכפרים הבלתי מוכרים. כפרים בדרום אלה – המוקפים במרחבי מדבר אל-נקב ורוב בתיהם בנויים מפח

הרלוונטיות. ועדות התכנון דחו את התנגדויות התושבים לבניית החומה, אולם בינואר 2004 הוציא בית המשפט העליון צו זמני לעצירת הקמתה של החומה עד שתתקבל החלטה סופית בשאלת חוקיותה. בפברואר 2005 הוציא בית המשפט המחוזי בתל אביב צו דומה.

אל-לד, הנחשבת כיום "עיר מעורבת", היתה עיר פלסטינית עד מלחמת 1948 והקמתה של מדינת ישראל. אחרי 1948 חוותה העיר שני תהליכים תואמים שעברו על ערים פלסטיניות נוספות: יהוד מהיר בעזרת יישוב מהגרים יהודים, ו"דה-פלסטיניזציה" על ידי גירוש רוב הפלסטינים. עם זאת, שכונת שניר – הנקראת על שם המשפחה שהקרקע היתה בבעלותה לפני הקמת מדינת ישראל – החלה לגדול בעקבות הגעתם של פלסטינים ממקומות אחרים במדינה החדשה, כולל פליטים פנימיים רבים וברווים שהגיעו לעיר בחיפוש אחר תעסוקה. לפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, כיום חיים באל-לד כ-14,000 פלסטינים, שהם כ-21 אחוזים מכלל האוכלוסייה בעיר.

הבחנות ממסדיות

בעיני פלסטינים אזרחי ישראל כמו עארף, בניית החומה היא סמל וסימפטום לגישת ישראל ליחסי יהודים-ערבים בקרב אזרחיה. במדינה המגדירה את עצמה "מדינה יהודית", ממשלות ישראל לדורותיהן לא רק העדיפו את האזרחים היהודים של המדינה על פני האוכלוסייה הפלסטינית הילידית, אלא אף פעלו לשימור הבחנה ממסדית בין יהודים לערבים. התוצאה היא מדיניות של הפרדה. "הבעיה איננה עם תושבי המושב, אלא עם הממשלה", אומר עארף. "במקום לעודד שיתוף פעולה, הם מפרידים אותנו. המסים שאנחנו משלמים לא צריכים לממן פרויקטים כאלה". בדרך כלל, פרויקטים מסוג זה ממומנים מתקציבה של הרשות המקומית הרלוונטית, אך

הודעות התראה

לפני כשנתיים החלו תושבי הכפרים לקבל התראות ממשרד הפנים, שהודיעו כי המשרד ער לבנייה ללא היתרים המתרחשת שם הזהירו מפני הריסת הבתים. באפריל 2004 הגישה מדינת ישראל תביעה לפינוי תושבי הכפרים מבתיהם, בטענה שהמשפחות המתגוררות בעתיר ובאום אל-חיראן הן משיגות גבול על "אדמות ישראל". נגד כמה בתים תלויים ועומדים כיום צווי הריסה. תושבים מספרים כי בכל שבוע מאיימים עליהם בהריסת בתים. לדבריהם, הם חיים על האדמה הזו למעלה מ-48 שנים, לפי הוראות הצבא מ-1956. אדמותיהם בוואדי זובאלה מעובדות כיום בידי ישראלים יהודים החיים בקיבוץ שובל, בהסכמת הממשלה. "תוכנית שרון" לאזור הנגב, כפי שהיא נקראת בלשון נקייה, שהושקה באפריל 2003, יכולה להצביע על המיקום שאליה מתכוונת הממשלה להעביר פלסטינים אורחי ישראל, תושבי היישובים הבלתי מוכרים. התוכנית, שתוכננה ביוזמת ראש הממשלה, נועדה לרכז את הבדווים באל-נקב בשבע עיירות חדשות, שישלימו את שבע עיירות הפיתוח שהוקמו בעבור הבדווים משנות השבעים עד שנות התשעים. לצורך הקמת ערי הפיתוח החדשות יוקצו 38 אחוזים מתוך 1.175 מיליארד ש"ח המוקצים לתוכנית כולה. שאר התקציב יופנה להריסת בתים, לנישול התושבים מקרקעות ולהעברת הקהילה.

עיר יהודית חדשה

לפי ההתכתבות בין ארגון עדאלה לבין שר התעשייה, המסחר והתעסוקה, אהוד אולמרט, השר הממונה על מינהל מקרקעי ישראל, ב-2003 בלבד הרסו הרשויות 120 מבנים בכפרים בלתי מוכרים ברחבי ישראל. רוב המבנים שנהרסו היו בתי מגורים.

התביעות המשפטיות לפינוי תושבי הכפרים עתיר ואום אל-חיראן נועדו לפנות מקום ליישוב

גלי ומלבני טיח חלולות – נראים כשייכים לעולם אחר לחלוטין מזה של היישובים היהודיים הסמוכים, עומר ונבטים. בשעה שבעומר ונבטים נהנים התושבים מתנאים מעולים של חיים בפרברים ומבתים המציגים לראווה גנים מפוארים ומושקים היטב, תנאי החיים בכפרים עתיר ואום אל-חיראן דומים לאלה של שכונות הפחונים בעולם השלישי.

העברה ראשונה

תושבי עתיר ואום אל-חיראן, כולם בדווים פלסטינים אורחי ישראל, חיים על האדמות האלה מאז 1956, לאחר שהצבא הישראלי עקר אותם מבתיהם בוואדי זובאלה. כעת, כמעט חמישים שנה לאחר הטרנספר המקורי שלהם, מנסה ממשלת שרון לגרש את הקהילה שנית. הממשלה הגישה תביעות לפינוי תושבי הכפרים מבתיהם.

זקני הקהילה זוכרים היטב את הטרנספר המקורי. לדברי שיח' חאג' אבו אל-קיעאן בן ה-85, צו כתוב שמסר המושל הצבאי ציווה על חברי הקהילה לפנות את בתיהם בוואדי זובאלה. כשהעלתה הקהילה התנגדויות לצו, החל הצבא הישראלי להרחיק בכוח את זקני השבט, שנאסרו לאחר מכן או פוזרו בין קהילות בדוויות שונות.

חאג' אבו אל-קיעאן זוכר בבירור שאביו, עיסא, נאסר ב-20 באוקטובר 1956. הוא זוכר שהצבא הרס לחלוטין את בית המשפחה, יחד עם כל שאר הבתים הערביים הבדווים בוואדי זובאלה. הם הובאו לאום אל-חיראן יחד עם משפחות אחרות של פליטים חדשים מהאזור. ניתנו להם כ-3,000 דונם קרקע לחיות עליה ולעבד אותה.

כשהתיישבו שם לראשונה מנתה האוכלוסייה של עתיר ושל אום אל-חיראן פחות ממאה בני אדם. כיום חיים בשני הכפרים כ-1,500 אנשים, המתגוררים ביותר ממאתיים בתים.

הכפר הבדווי הפלסטיני הבלתי מוכר אום אל-חיראן

הממשלה. בתים יהודיים בודדים, מוקפים במאות ואף באלפי דונמים של אדמה ומגודרים לציבור, מוקמים בקצב הולך וגובר. פרויקטים אלה של מגורים צמודי טריטוריה, המכונים "התיישבויות בודדים", מוקמים במטרה ליהד מרחבים לא מיושבים, בעיקר במדבר אל-נקב בדרום ישראל. האסטרטגיה נועדה למנוע מבדווים פלסטינים אזרחי ישראל, שהם ילידי האזור, להתרחב מעבר לטריטוריה המוגבלת שבה הם ממוקמים כעת.

"גונבים את האדמה"

אף על פי שהן מוקמות באופן בלתי חוקי על אדמות שאינן מיועדות למגורים, התיישבויות הבודדים מוקמות בידיעת מוסדות המדינה ובשיתוף פעולה עמם. המחשבה והתנופה שמאחורי הקמתן מודגמות היטב בהערות שהושמעו בישיבה של המועצה הארצית לתכנון ובנייה שהתקיימה בדצמבר 1999. המועצה הארצית, גוף סטטוטורי שנוסד מכוח חוק התכנון והבנייה, 1965, היא חלק ממשרד הפנים. זוהי רשות התכנון הגבוהה ביותר במדינה ובכוחה לבחון תוכניות ולהחליט אם לאשרן אם לאו, הן ברמה המחוזית והן ברמה הארצית.

על פי הפרוטוקולים של הישיבה, שמואל ריפמן, ראש המועצה האזורית רמת נגב, הביע את הצורך בהתיישבויות בודדים במילים הבאות: "אני אומר לך עוד פעם, גוזלים את הקרקע. קרוב למיליון דונם נגזלים על ידי הבדווים". ד"ר חנא סוויד, חבר ערבי במועצה הארצית, אמר לעמיתיו באותה ישיבה: "הכוונה היא כאילו שרוצים כאן להגן על קרקע הלאום מפני פלישת ערבים, ככה אני מבין את הדברים ולא צריך לכסות זה בשום צורה אחרת".

מדבר לא הוגן

התופעה של התיישבויות בודדים היא חמורה במיוחד באל-נקב, שבו חיים כ-150,000 בדווים

יהודי חדש. ביולי 2002 הכריזה הממשלה כי יישוב יהודי חדש בשם חירן יוקם באזור המיושב כיום בידי ערבים בדווים אזרחי ישראל. החלטת הממשלה בעניין זה נשענת על דו"ח של מינהל מקרקעי ישראל מ-2001, המציין תוכניות להקמת 2,000 יחידות דיור למשפחות יהודיות ביישוב העתידי חירן, ומזהה במפורש את הנוכחות הבדווית במקום כ"בעיה מיוחדת".

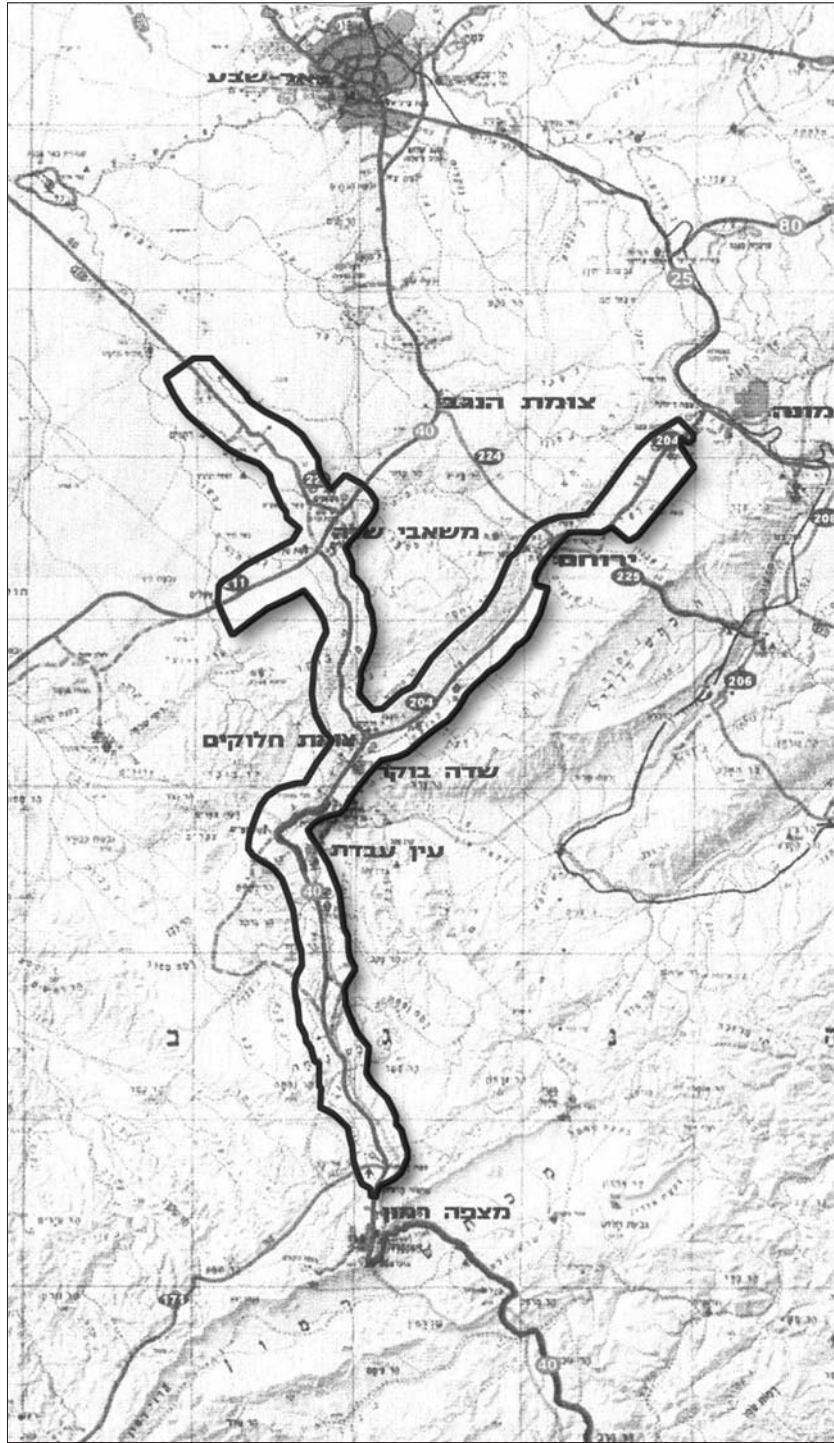
בעומדם מול האפשרות של פינוי נוסף, תושבי הכפרים מגלים התנגדות. אחרי שחוו טרנספר לפני 48 שנים, הם אינם מוכנים שיזיזו אותם שוב. "עתיר היא בדמנו", אומר שיח' ח'ליל אבו אל-קיעאן. "אנחנו בונים את הכפר הזה מאז 1956 ואנחנו לא מכירים שום מקום אחר. אנחנו רוצים שיכירו בזכויות שלנו פה. אנחנו לא נעזוב".

ב-20 בפברואר 2005 פנה ארגון עדאלה במכתב לפרקליט המדינה, לשר הפנים ולשר התעשייה, המסחר והתעסוקה, וקרא להם לבטל את תביעות הפינוי נגד הכפרים עתיר ואום אל-חיראן ולהעניק לשני הכפרים הכרה בתכנון האזור. בתשובה ממינהל מקרקעי ישראל דחתה המדינה את הטענות על שהפלתה את התושבים הבדווים של שני הכפרים, או הפרה את זכויות הדיור שלהם, בטענה שישנם פתרונות דיור בעיירות בדוויות מוכרות.

מקרה 4: יין מר במדבר

כשעל בתי אבותיהם כבר מופעל לחץ, הערבים הבדווים של מדבר אל-נקב עומדים כעת בפני "תוכנית דרך היין" המפוקפקת של "התיישבויות בודדים" רחבות ידיים, דמויות חווה.

57 שנים אחרי הקמתה של מדינת ישראל, יישובה הצינוני של הקרקע נמשך בקצב מהיר. נוסף על שיטות ההתיישבות המסורתיות, שבהן ערים יהודיות שלמות מוקמות בבת אחת, בשנים האחרונות זוכה אסטרטגיה חדשה לפופולריות מצד

תוכנית מספר ת.מ.מ. 4-14-42: גבולות תוכנית דרך היין

תיירות חקלאית כתוקפנות

במרס 2004, שנה וחצי לאחר ששרון השיק את מדיניות התיישבויות הבודדים, הופיע ארגון עדאלה בפני המועצה הארצית לתכנון ובנייה והביע את התנגדותו ל"תוכנית דרך היין" – יוזמה להקמת התיישבויות חדשות של בודדים באזור אל-נקב. אם תיושם התוכנית, שגובשה בידי מינהל מקרקעי ישראל והוועדה האזורית רמת נגב, היא תשפיע על עשרות אלפי דונמים של קרקע. מטרתה המוצהרת של התוכנית הן: "ייעוד שטחים לפיתוח אזור מרחב דרך היין ברמת הנגב לשימושים תיירותיים, חקלאיים ונופיים, וקביעת הוראות לשימורם ולפיתוחם של שטחים אלה; קביעת התכליות והשימושים המותרים באזור מרחב דרך היין ברמת הנגב להקמת עד שלושים חוות חקלאיות-תיירותיות".

כדי להשיג מטרת אלה, מבקשת התוכנית להכשיר בדיעבד התיישבויות בודדים קיימות, ולויעד אותן מחדש למטרות מגורים ולמטרות אחרות, כגון מסעדות, בתי קפה ואכסניות. כמו כן, יוקמו התיישבויות בודדים חדשות. סך הכל יהיו בשטח התוכנית שלושים התיישבויות בודדים, כולל התיישבות אחת שתנוהל בידי ערבי בדווי ותשמש עלה תאנה.

בישיבת המועצה הארצית טען ארגון עדאלה כי המדיניות של הקמת התיישבויות בודדים ושל תמיכה בהן היא מדיניות מפלה, שכן היא מבטיחה ש"קרקעות ישראל" תשמשנה אך ורק לרווחת אזרחיה היהודים של המדינה. המדיניות, כך טען עדאלה, אינה מתייחסת לצרכים העכשוויים של האוכלוסייה הבדווית המקומית, והכשרה בדיעבד של תפיסת "קרקעות ישראל" מפרה את חוק התכנון והבנייה מ-1965. ארגון עדאלה קרא למועצה הארצית לתכנון ובנייה להציע תוכנית חלופית, המבוססת על חלוקה שוויונית וצודקת של הקרקע, חלוקה שתביא בחשבון את צרכיהם העתידיים של הערבים הבדווים באל-נקב ותכוון לביעור

פלסטינים אזרחי ישראל. ממשלות ישראל השונות ראו בבדווים, במקרה הטוב, קהילה מפגרת של חסרי לאום, ובמקרה הרע, פוטנציאל לגיס חמישי, המסכן את המדינה ה"יהודית". דו"ח מבקר המדינה משנת 2000 מצטט את שר התשתיות אז, אלי סוויסה, שהצהיר ב-1999: "במסגרת תפקידי השונים אני פעלתי תמיד לשמירת קרקעות הלאום, לתפיסת חזקה ממשית בהן על מנת למנוע השתלטות של גורמים זרים".

כחלק מן המאמץ ל"שמירה על קרקעות הלאום" מפני "גורמים זרים", יזם ראש הממשלה שרון ב-2002 את המדיניות של התיישבויות בודדים. בנובמבר 2002 התקבלה החלטה ממשלתית התומכת במדיניות והרואה בה "אמצעי למימוש מדיניות הממשלה לפיתוח הנגב והגליל ולשמירה על קרקעות המדינה בנגב ובגליל".

הלחץ מתגבר

בחלקים של אל-נקב הערבים הבדווים כבר מרגישים את הלחץ שכופות התיישבויות הבודדים על עריהם ועל כפריהם. סאלם אבו אל-קיעאן, תושב הכפר הבדווי הבלתי מוכר אום אל-חיראן, אומר כי שלוש התיישבויות בודדים שהוקמו ליד כפרו בשנות השמונים נוסדו במיוחד כדי לפנות את תושבי עתיר ואום אל-חיראן מבתיהם. לפי טיוטה של דו"ח ממשלתי שהשיג ארגון עדאלה, שלוש התיישבויות הבודדים הללו מחזיקות יחד ב-7,758 דונמים.

אותו דו"ח קובע גם כי בפברואר 2003 היו 59 התיישבויות בודדים באל-נקב, שהשתרעו על פני יותר מ-81,000 דונם. שטחה של התיישבות בודדים אחת נע בין עשרות לאלפי דונמים. התיישבות הבודדים הפרטית של שרון עצמו, המכונה לעתים קרובות "החוזה" של שרון, משתרעת על פני 1,261 דונמים.

שער הכניסה של חוות עוף החול. צילום: אלברטו דנקברג

חוות ישי אלדר - דרך גישה סלולה לחווה. צילום: אלברטו דנקברג

הפערים החברתיים-כלכליים בין ישראלים יהודים לבין המיעוט הפלסטיני באזור. למרות טיעוניו של ארגון עדאלה, ב-30 במרס 2004 החליטה המועצה הארצית לתכנון ובנייה לאשר ולהפקיד את תוכנית דרך היין, בתנאים מסוימים. ב-24 בפברואר 2005 הגיש ארגון עדאלה למועצה הארצית לתכנון ובנייה התנגדות לתוכנית דרך היין בשמו ובשם המועצה האזורית של הכפרים הבלתי מוכרים. הארגון טען כי אף על פי שהתוכנית הוצגה כמועילה לתיירות, מטרתה האמיתית והעיקרית היא "לשמור על קרקע מדינה" מפני "גורמים זרים", קרי מפני ערבים אזרחי המדינה.

הערה

1 חקרי מקרה אלה פורסמו לראשונה על ידי F.A.S.T – הקרן להשגת טריטוריות ללא קוי תפר – בתערוכה שהתקיימה בפברואר 2005 תחת הכותרת "אדמה אחת שתי מערכות שלטון".